

سیاسهتا ئیرانی بهرامبەر کهنداقی عمرهیی لسه‌ر ده‌می رزا شاه‌ی په‌له‌وی

1941 - 1926

هوزان سلیمان میرخان*

پشکا میژوو، کولێژا زانستین مروّقیه تی، زانکۆیا ده‌وک، هه‌رمیا کوردستانی – عیراق. (hazan.mirkhan@uod.ac)

تاریخ الاستلام: 2025/06/25 تاریخ القبول: 2025/08/25 تاریخ النشر: 2025/09/25 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2025.13.3.1640>

کورتیا فه‌کۆلینی:

گرنگیا فه‌کۆلینی لسه‌ر بابته‌ی (سیاسهتا ئیرانی بهرامبەر کهنداقی عمرهیی لسه‌ر ده‌می رزا شاه‌ی په‌له‌وی 1926 - 1941) دزفریت فه‌بو گرنگیا کهنداقی عمرهیی یی جیوستراتیژی د تهرابیا هه‌فرکی و ململانا نیفده‌وله‌تی د به‌ری و نوکه‌دا، ژ وئ ژێ جه‌ی وئ یی جوگرافی کو گرنگی دایێ نه‌خاسمه‌ کو دکه‌قیته‌ ده‌فرا رۆژ هه‌لاتا ناڤین، و شیانین وئ یین مهن باین نابووری کو ژ گرنگترین ده‌فهرین هه‌بوونا په‌ترولی یه. ژ به‌ری کو ئیران هیزمه‌ک ل ده‌فرا رۆژ هه‌لاتا ناڤین بگشتی و کهنداقی عمرهیی ب تابه‌تی، و شیانین وئ یین نابووری و له‌شکری و مروّقی یین مهن، شیا به‌ سهرکه‌فتیانه رۆلین جودا جودا ل کهنداقی ب گهریت، نه‌خاسمه‌ د ده‌می سالین 1926 تا 1941، کو ده‌قی ده‌می دا قوناغه‌کا نوی د په‌یومندیدا بوو لگه‌ل ده‌وله‌ت و ئیگهرتیی عمرهیی ئه‌وین دکه‌فته‌ سهر کهنداقی و ئیرانی پشته‌ی رزا شاه‌ی په‌له‌وی ده‌سته‌له‌ات و هه‌رگرتی، ئه‌ف په‌یومندییه‌ دبه‌رنیاس بوون ب گهریدا یین میژووی یین ئیرانی لگه‌ل کهنداقی عمرهیی و په‌یومندیین هه‌فسنوری دناڤه‌را تیکچووی و هندمه‌ک جارن سروشتی دا. و ژ گرنگیا بابته‌ی، نارمانجا وی دکه‌قیته‌ لدور: دروستکرنا وینه‌یه‌کی دروستی که‌تواری بو سیاسهتا ئیرانی بهرامبەر کهنداقی عمرهیی د وی ده‌می میژوویی دا، کو ئیرانی هه‌ولدا رۆله‌کی هه‌رمی بگهریت ژبو بدسته‌تفه‌ینانا به‌رژومندیین سیاسی و نابووری، دیسان داکو فه‌کۆلین ببیته ژیدمه‌ک بوو خواندنا فی ده‌می میژوویی، و زانینا ئه‌نجامان د بوواری سیاسی و نابووری دا ژ به‌ری که‌می فه‌کۆلینان د فی بیاڤی دا ل زانکۆیین کوردستانی.

په‌قیین سه‌ره‌کی: ئیران، کهنداقی عمرهیی، رزا شاه‌ی په‌له‌وی، به‌هرمین، هه‌ر سی گهرتین عمرهیی.

پیشه‌کی

1926 ئ و بدویمای هاتنا که‌تتا فی بنه‌مالی لساالا 1979 دا بکه‌ت، ده‌ی بینیت کو یا په‌ر ژ رویدان و بوهرمین کو هه‌ری هندێ نه‌ کو دویچه‌وونا وان و فه‌کۆلینین رژد لسه‌ر به‌ینه‌ کرن، ژ به‌ری کو بابته‌ی ژ فی جوری تا راده‌یه‌کی ژ لایێ نه‌قیسه‌ر و فه‌کۆله‌مین کورد فه‌هاتینه‌ پشته‌گو هه‌هاتین.

ناریشا فه‌کۆلینی د که‌قیته‌ د زانینا ئه‌گهرمین گرنگیدانا ئیرانی ب ده‌فرا کهنداقی عمرهیی، و کارتیکرنا سیاسهتا وئ لده‌فهر لسه‌ر ده‌می رزا شاه‌ی په‌له‌وی، لدور فی بابته‌ی کومه‌کا پرسیاران په‌یدا بوون و به‌رسقا وان د وی چارچووه‌ی دا هاتنه‌ دان، ژوان: شێوئ ته‌ماعکاری یین ئیرانی د کهنداقی دا لبه‌ری و هه‌رگرتنا ده‌سته‌له‌اتی ژ لایێ رزا شاه‌ی فه‌؟ و به‌هاتین ئیرانی بو ئاڤا کرنا هیزمه‌کا ده‌ریایی بیی هه‌بوونا هیزمه‌کا هه‌سه‌نگا وئ؟ و ئایا ئاڤا کرنا وئ هیز ژ رۆل هه‌بوو کو ئیران و مکو هیزمه‌کا مهن ل کهنداقی دیار ببیت؟ و به‌هاتین ئیرانی چوون کو داخوازا به‌هرمین بکه‌ت بتابه‌ت د فی ده‌میدا، و هه‌ر سی گهرتین عمرهیی بخو ببیت؟ و به‌رسقا به‌ری تانیا بهرامبەر ئیرانی چ بوو؟ و گه‌له‌ک پرسیارین دی د فی بیاڤی دا هه‌ولا به‌رسقا وان هاتیه‌ دان ب پشته‌ به‌ستن ب ژیدمه‌رین ره‌سه‌ن.

فه‌کۆلین لسه‌ر رینازا میژوویی چوویه‌ ئه‌وا رویدانا شروقه‌ و سالوخته‌ دکه‌ت بریکا دیارکرنا گرنگترین پشته‌ات و گوهورینان

ده‌فرا کهنداقی عمرهیی ژ به‌ری گرنگیا وئ یا جیوپولوتیکی و که‌تتا وئ دناڤه‌را رۆژ هه‌لات و رۆژ ناڤی دا، ب ئیک ژ ده‌فهرین ئیسه‌تراتیجیین گرنگین جیهانا مه‌یا هه‌فچه‌رخ ده‌ینه‌ هه‌رماتن، هه‌رومه‌سا ب ئیک ژ مهنترین یه‌مه‌کین وزا په‌ترولی ل جیهانی ده‌ینه‌ دانان، له‌ورا یا سه‌میر نینه‌ ئه‌ف ده‌فهره‌ ببیته‌ جه‌ی هه‌فرکی و ده‌سته‌له‌اتداری و به‌رژومندیین هیزین نیفده‌وله‌تی و هه‌رمی.

ئیران ژوان وه‌لاتانه‌ ئه‌وین سه‌نگا خو د به‌ری و نوکه‌دا ل ده‌فهری هه‌ی، و به‌رژومندی ده‌که‌ل وه‌لاتین کهنداقیین عمرهیی هه‌نه‌، و ژ ئیسه‌تراتیجیین وئ ئه‌وه‌ ل ده‌می پلاندانانی ژ بو گرنتیکرنا ده‌فهری ببیته‌ هیزمه‌کا هه‌رمیا هه‌رمه‌ک بو به‌ینه‌مه‌کرن، زیده‌باری ئه‌قی به‌کی حکومه‌تین ئیرانی یین ئیک لدویف ئیک هاتین، پشه‌که‌کا گرنگا هیزا خو چ بریکین ناشتیه‌نمین بیان بریکین سه‌ربازیین ژبو ژیدمه‌ستکرنا کهنداقی ته‌رخانه‌ریه‌، و سیاسهتا ئیرانی بهرامبەر کهنداقی عمرهیی د سه‌رده‌می نوی دا هه‌ردوو شیوه‌ بخو ده‌یتینه‌.

هه‌ر که‌سه‌کی دیچه‌وونا پیشه‌که‌تتا سیاسهتا ئیرانی ل کهنداقی د ماوئ دناڤه‌را ده‌سه‌تیه‌کا دامه‌زراندنا بنه‌مالا په‌له‌ویان لساالا

* فه‌کۆله‌ری به‌ر پرس.

بریکا کومکرنا پیزانینان ژ ژیدمړین گړیدای بایه تی و بشپوه کی هویربین وبی لایهن سمره دمری لگهل هاتیه کرن.

چاریکا دویمه تی ژ سمدی نوزدی هاتینه کرن، لی نهان پیکولان گهلمک فنه کیشا و چ نهانمین گرنګ بدهستنه مینان(محمد امین، 1966، ص ص 9-36).

نهمه کفتا رژیمین نیرانی بین نیک لدویف نیک ژبو ئافکرنا هیزهکا دمریاییا تاییه، چ ژ تمه اکرارین وئ له مېر دهفرا کمندافی کیم نه کرن، بلکو بوویه پالدمر بو وئ کو گرنګی ب بیا قین دیترین هیزین لهشکر مین نیرانی بدهت و بتاییه تی هیزین پیاده، له مورا نیرانی ژبو بمر فدهکرنا دهسته نه لاتا خو و بدهستنه مینانا مرمین خو ل دهفمری پشته بستن لسمر هندک نالافین دیتر کر، و بین ژ همیان گرنګر ژی سیاستا هیزشبرنی (داگیر کرنی)، سیاستا هیزیمین، سیاستا کوچه برکرنی، داخوازا هندک ژ میرگه و گزیرتین عمر مې(النداوی، 1990، ص 27).

دشیاندايه دیفچونا داخوازین نیرانی ب بهانمین جودا دمر باره کی کمندافی عمر مې هر ژ سمدی نوزدی بهینه کرن و گرنګرین داخوازی ژی ئو بوون ئومرین گړیدای ب وهلاتی به مرمین(3) و هر سمدی گزیرتین عمر مې (طنب الکبری و طنب الصغری و أبو موسی)(4).

دمر باره کی به مرمین، نیرانی د همی هملکه فتنین خو دا هر ژ دهستنیکا سمدی نوزدی داخوازا وئ یه کی کره کو نهف وهلاته (به مرمین) بهینه سمر ب نیرانی قه، ژ بهر کو پارچه که ژ وهلاتی نیرانی و هر یمهکا سمر ب نیرانی قه(صبحی، 1962، ص 22)، بو قی چمندی ژی پشته بستن ب دوو بهانمین کره، یا نیک به مرمین هر دم پارچه ژ پارچین وهلاتی فارسی بوویه تمها د ماوی داگیر کرنا پورتوگالی (1507 - 1602) بو سمر قی وهلاتی نه میت. هر مومسا ریکه کفتا 30 تمها 1822 ئو دناقهر میری شیراز (پایته ختی دهفرا فارس)، و نوینمړی بهریتانی ل کمندافی عمر مې کاپتن و لیهم بروس Captain William Bruce، هاتیه گړیدان و تیدا ولیهم بروس ناماژه ب وئ یه کی کره کو به مرمین پارچه که ژ وهلاتی فارس(، Ramazani, 1971، P.19). ئمری به مرمین ئو هر یمه ئو بهریتانی ژ نیرانی ستاندي بان ب واتایهکا دیتر نیرانی مافی سمر مری لسمر به مرمین همیه؟.

ژبو بهر سقدانا قی پرسپاری، پیدقیه فمکولینی ل ئالبین جوگرافی و جیولوجی، دیسان ل لایمنی میژووی و یاسایی و ئابوری، و ستما گشتیا ئاکنجیوویان بکمین، بان فمکولینی ل حمزین راسته قینه بین گهلی به مرمین بکمین، و لبن روناها قان فاکتمران دئ شین رادی مافی نیرانی د داخواز کرنا به مرمین دا دهستنیشان بکمین، دیسان دئ شین راستی و نمر استین وئ لور وئ چمندی کو هر یمهکا سمر ب وئ قه به ناکسرا بکمین(صبحی، 1962، ص ص 25-26).

ژیدمړین میژووی بین کمن ناماژ ب وئ چمندی دکمن، کو عمر مین یمه تی ل به مرمین ئاکنجی بوینه، و دناقهر سمدی یازدی و هفدی دا به مرمین پارچه که ژ وهلاتین عمر بین ئیسلامی بوویه، و پشتی کمتا خیلافتا عباسی، بنهمالین عمر مین جیاوازا دهستنیکا سمدی شازدی لدمی پورتوگالی به مرمین داگیر کره دهسته نه لات ل وهلاتی به مرمین کره، سمر وئ چمندی را کو دمولتا سفوی لسا

ئومرین سمر سیاستا نیرانی دا هاتین بهر امیر کمندافی عمر مې لسمر دمی رزا شاهی پهله موی (1926 - 1941) ئومری سروشتی قی بایه تی خواستیه هند کی لسمر سئ تومرین سمر مکی بهینه دابهشکر، زیدمباری دویمه مکی و قی پیتسه کی، د تومر کی نیک دا باسی تمه اکرارین نیرانی ل کمندافی هاتیه کرن و بنمایین میژووی قی تمه اکراریا به مرمین حکومتین نیرانین نیک لدویف نیک هاتین ل دهفرا کمندافی بهر هاتنا رزا شاهی پهله موی فدیته. و تومر کی دوو یی تاییه ژبو باسکرنا داخوازین نیرانی ل همیر وهلاتی به مرمین و هلوپستی بهریتانی ژ قی چمندی. و تومر کی سبی هاتیه تمه اکرار بو باسکرنا داخوازین نیرانی ل همیر هر سمدی گزیرتین عمر مې (أبو موسی و طنب الکبری و طنب الصغری)، و نهف داخوازین نیرانی سیمایه کی ناکسرا بو یی سیاستا نیرانی ل کمندافی لسمر دمی رزا شاهی پهله موی، و مرم پیت بهینه ئیخستنا دهسته نه لاتا وئ بو ل دهفرا کمندافی.

قی فمکولینی پشته بستن لسمر چمن ژیدمړه کان کره کو پرانیا وان بهر توکین عمر مې بوینه، ژوان ژی بهر توکا (النزاع بین دولة الإمارات العربیة و ایران حول جزر "أبو موسی و طنب الکبری و الصغری" في الوثائق البريطانيّة 1764 - 1971)، یا د. ولید حمدي الأعظمي. هر مومسا بهر توکا (موسوعة الخليج) یا دانمړی وئ محمود شاکر، کو تیدا چمنین پیزانین گرنګ لسمر میژوویا کمندافی هاتینه باسکر. دیسان مفاژ چمن فمکولینین به لافکر کی د گوډارین زانستی دا هاتیه و مرگرن، ب تاییه ژی فمکولینا ب نافونیشانی (النزاع حول الجزر العربیة في الخليج 1928 - 1971 دراسة للعلاقات العربیة - الإیرانیة و دور بریطانیایا فیها)، یا فمکولر د. روزماری سعید. زیدمباری چمنین بهر توکین دیتر کو د بهر مریژ د ناماژه پیت هاتیه دان، کو دقان بهر توکان ژی دا باسی هندک ژ رویدانین میژووی بین گړیدای ب ماوی فمکولینی قه هاتیه کرن

1.1. تمه اکرارین نیرانی ل کمندافی عمر مې(1) بهر رزا شاه(2) دهسته نه لاتی و مرگرت:-

دهستنیکا تمه اکرارین نیرانی ل کمندافی عمر مې بو دهستنیکا چرخین نوی دفرن، سمر مری سنور نیرانی یی به مرمین و دریز دگل کمندافی، لی نیران خودان هیزمکا کمندافی یا کارتیکر نه بوو ل کمندافی بتنی دقان سالین داوی دا نه میت کو ئومری بو ماومکی دهستنیشان کر بوویه. نهف چمنه ژی بو چمنین فاکتمران دفرن ژوان ژی: کیمبوونا شارمزابین نیرانی د کاروبارین دمریای و بریفمرنا کشتیان دا و مژولبوونا حکومتین نیرانین نیک لدویف نیک ب وان ئاریشین دگل دمولتا ئوسمانی ل روژنافی و باکووری روژنافی هین، زیدمباری دوزا ممرسیا روسی ل باکووری و هجوونا هیزا دمریایا عمر مینا ب هیز ل دهفرا کمندافی، بتاییه تی د سمدی همدی دا، لدویماهی ژی هجوونا بهریتانی ل کمندافی عمر مې(محمد امین، 1966، ص ص 9-36؛ العقد، 1966، ص 42). لی نهف چمنه وئ ناگه هینیت کو د بهر نوکدا نیرانی گرنګی ب کمندافی نه دایه، ژ بهر کو هندک ژ دهسته نه لاتین ب هیزین نیرانی گرنګی ممر ب کمندافی دایه و دیارترین پیکول د میژوویا نیرانی یا نوی دا ئو بوویه ئو ژلای نادر شاهی نه قشاری (1736 - 1747) ل نیقا نیک ژ سمدی همدی و ناصر الدین شاه قاجاری (1848 - 1896) ل

1602 بهرمین داگیرکر بوو، لی دهستهه لاتا وئ لسه بهرمینی گهلمک فنهکیشا، هندک ژ شیخین عمرهیان دهستهه لات ل فی وهلاتی کر همتا سالا 1720، و پشنتی هینگی بهرمین پارچمک ژ سامانی (سلطنته مسقط) ئ بوویه، و هر ژ سالا 1782 بهرمین (عتوب) لی ناکنجی بوویه و تانهو ژ دهستهه لاتا وئ ژ لای وانه دهیته بریقهرن (النجار و آخرون، 1984، ص 200-201؛ صبحی، 1962، ص 39-76).

دهرباره ی ریکهفتنا شیراز یا سالا 1822 ئ، و بههانهیین وئ دشیاندا نینه وکو بهلگهنامهکا فمرمی پشتهستن لسه بهیته کرن، ژ بهرکو نوینهی بهریتانی ولیم بروسی ب شیومکی نهفمرمی ریکهفتن دگهل میری شیراز کر بوو، و ژ نهگهری فی چهندی ژ ژ لای حکومهتا بهریتانی فه هاته سزادان نهوژی ب فهگوهاستنا وی لسه کاری وی ل کهندافی عمرمی، هروسا شاهن ئیرانی فتهح عملی شاه (1797 - 1834) دلگراپا خول همبری میری شیراز ژ نهگهری ریکهفتنا وی دگهل ولیم بروسی دیارکر، ژ بهرکو بی ناگادار بوون و فمرمانا وی نهف ریکهفتنه مورکر بوو (کیلی، د. ت، ص 311-318).

هر چما بیت ریکهفتنا شیراز 1822، دهستپیکهکا نوی بوو بو همولین ئیرانی ژبو کونترولکرنا بهرمینی بریکا وئ چندی کو بهریتانیا دانپیدان پی کره، و ب بهردوماپونا فان پیکولان، وهلاتی بهرمینی ب بوچوونا ئیرانی نهبوویه، ههفرکیک دناقبهرا عمره ب و فارسان دا و کا کیژ وان ماف همیه کونترولی لسه بکمت، بهلکو بوویه ههفرکی دناقبهرا ئیرانی و بهریتانیا دا کا چوان بهریتانیا ماف همیه بنافی بهرمینی و گهل وئ باخفیت هروسا ژ هیفییین فارسان ژی دربارهی بهرمینی نهو بوویه کو بهریتانیا دانپیدانی ب وئ یهکی بکمت کو وان ماف د بهرمینی دا همیه (صبحی، 1962، ص 107). و ژبو فی چندی حکومتین ئیرانی بههانه و بیرئانین دگهل بهریتانیا ئالوگور کرن، چونکی بهریتانیا کونترولکا تهمام لسه بهرمینی کر بوو، ب تایهت ژی پشنتی هندک پهمان دگهل بهرمینی گریداین ژبو زامنکرنا بهرزهوندیین خو بین سهر بازی و ئابووری ل ویرئ، هر وهکی میرگههین دی بین عمرمی ل کهندافی، و ژ لای خوقه حکومتین ئیرانی نهرازیبوونا خو لسه گریدانا بهریتانیا پهمانین 1820، 1847، 1856، 1861، 1880، 1892، دگهل بهرمینی دربرری (رمضانی، 1984، ص 164؛ Al-Mazroue, 2015, P.7).

وهسا دیاره رادی فی ههفرکی دناقبهرا بهریتانیا و ئیرانی دا لدور بهرمینی ل دویمایا سهدئ نوزدی بهرف کیمین فهچوو، نهوژی ژ بهر زیدمبونا دهستهه لاتا بهریتانیا دناف ئیرانی دا و ب تایهت ژی پشنتی وهگرنتا وئ هندک ئیمتيازاتین ئابووری و دارایی و سهر بازی و کونترولکرنا دهستهه لاتا حکومهتا ئیرانی، هروسا ژ بهر زیدمبونا ههفرکیا بهریتانی - روسی لسه دهستهه لاتداریین ئیرانی بین نافخو و درقه، و نهفی چندی وکر کو ئیران ژ داخوازکرین خو بین بهردوام د کونترولکرنا بهرمینی دا دوبرکفیت، چونکی هندک پیشهاتین نوی بین سیاسی و ئابووری بین گرنگتر ژ دوزا بهرمینی و همیه دهفرا کهندافی هاتنه روژمقی (النجار و آخرون، 1984، ص 201).

پشنتی پهیدابونا دهستپیشخهیین جهنگی جیهانی بی ئیکی و مژوبیونا بهریتانیا ب کاروبار و پلانین جهنگی فه، حکومهتا تههرانی چندی جار همل دا دهستهه لاتی خو لسه بهرمینی ب سهپینیت. لی همیه همولین وئ سهر نهگرتن، ژ بهر دژایهتیکرنا بهریتانیا یا توند، و گرنگیا دهفمری یا ئیستراتیجی بو همیه دهولمتین ههفهیمان دژی دهولمتین ناغین (سعیدی، 1392، ص 72؛ زرگر، 1372، ص 246). و بدریژاها جهنگی جیهانی بی ئیکی ئیرانی چ داخوای لسه بهرمینی نهکرن (قاسم، 2002، ص 226). لی پشنتی کودمتایا حوت (انقلاب حوت) ل 21 شوبات 1921⁽⁵⁾ جارمکا دیتر ئیران لسه داخوایین خو ژبو دهستهه لاتداریی لسه بهرمینی بهردوام بوو، و ههژی گوتتی یه کو ئیرانی داخوای وهلاتی بهرمینی بنتی نهکرن بهلکو داخوای هندک گزیرتین دیتر ژی کرینه مینا (طنب الکبری و طنب الصغری و أبو موسی) (سعیدی، 1392، ص 246).

مژوبیا داخوایین ئیرانی بو فان هر سی گزیرتان بو سالا 1887 ئ دزفریتهفه لدهمی ئیرانی میرگهها (لنجه) یا عمرمی نهوا دکهفته لای رۆژ ههلاتی کهندافی داگیرکری، هروسا گزیرتا (صیری) نهوا دکهفته باشوری رۆژنافا نهو زمی ژی داگیرکر، و بفی چندی شیخ صفر کوری خالیدی دهستهه لاتداری شاریقه ل 16 چریا دووئ 1887 نهرازیبوونا خول دهف ناکنجی سیاسی بی بهریتانیا ل کهندافی دیارکر، و داخوای ژ کر کو نهف دهستدریژین ئیرانی دووبار نهبنهفه، و چ کارین مینا وان ل گزیرتا (طنب الکبری) روینهدن (Al-Naqbi, 1998, PP.44-64). زیدهباری وئ چندی کو رووبهری فان گزیرتان بی بچویک بوو، لی نهفان گزیرتان گرنگیهکا ئیستراتیجی یا پر مهرسی ههبوویه ژ بهر چندی نهگهران، ژ بهرکو ریکا بورینا گهمیان ل کهندافی عمرمی دکهفته دناقبهرا فان گزیرتان و کهناری ئیرانی دا، ئانکو دا دربهندی هورمز کونترول بکمت. و داکو فان گزیرتان وهکو بهندهر بو پاپوران لدهمی پیدفی دکش و همایین باهوژی دا بکاربینیت. و ژ بهرکو دبهری دا شیخین (قهواسم) گیانهورین خول وهرزی بهاری لی د چمراندن (النداوی، 1990، ص 40-41).

و لدویف دیتنا فهکولهرمکی تایهتهدن کو بهلگهنامین سهدئ نوزدی بین تایهت ب کهناری عمرمی فه ل کهندافی و نهوین پاراستی د پرتوکخانا بهلگهنامین حکومهتا هندی دا ل لهندن لسالا 1871 و ب گروقهکی قهر سلهماندیه کو نهف گزیرته بین شیخین قهواسمین عمرمین ل (رأس الخیمه) و (شارقه) هر ژ دهمی حوکمداریا وان لسه کهناری فارس ل (لنجه) لسالا 1750 ئ (الأعظمی، 2003، ص 13). هروسا میژوونفیسئ بهریتانی جی. جی. لوریمر John Gordon Lorimer د پرتوکا خو (دلیل الخلیج) دا ئامازه بفی چندی دایه دهمی دبیژیت: "گومان تیدا نینه کو گزیرتا أبو موسی بو حاکمی شاریقه دزفریتهفه. هروسا همدو گزیرتین طنب و أبو موسی نهوین ملکیتا وان بو میرگهها شاریقه یا عمرمی دزفریت، لسالا 1904 ژ لای حکومهتا فارسی فه هاتینه داگیرکر. لی ژ بهر فشارین بهریتانیا لسه تههرانی نهفی داگیرکرنتی بنتی بو ماوئ سی مههان فهکیشا" (الأعظمی، 2003، ص 13). و یا ناشکراهیه کو داخوایین ئیرانی لسه نهوان گزیرتا د دهمین جیواز دا دهاتنه راگههاندن، و پتریا وان د گریدابیوون ب گرنگیا نهوان گزیرتا ل دهمی

قوتابیین ئیرانی ژبو فی مەرمی هەنارتە وەلاتی ئیتالیا(شاکر، 2003، ص 631-632).

کەشتی ئیرانی ب بزاقین بەرچاڤ بدژی گەمیین عەرمی بین بازرگانی ل کەندافی رادبوون، و هەر ژ سالا 1926 ئ ئیرانی دەست ب تەنگاڤکرنا دەریاڤانین عەرمب د ئاڤا کەندافی دا کر، ئەڤا چ ب ریکا گەڤلیکرئی یان ب دەستەسەر کرنا گەمیین وان بیت، و فی چەندئ ئەنجامین خۆ بین مەزن ل سەر کاودانی وئ هەڤرکیا ل سەر گزیرتین باشووری هەی هەبوون، زیدەباری فی چەندئ زی کەشتی ئیرانی مینا ئاڤاڤەکی بوون ژبو گەڤلیکرنا دەستەهەلاتا بەریتانیا ل کەندافی(العیدروس، 2002، ص 38-39؛ شاکر، 2003، ص 631-632).

چالاکیین ئیرانی ل کەندافی ل سەر دەمی رزا شاھی پەهلوی بەرەف زیدەبوونی دچوون، و ئارماڤ ژئ سەپاندنا کونترۆلا وئ یا سیاسی و ئابووری بو ل سەر کەنار و گزیرتین کەندافی، هەروەسا سەپاندنا هیزا وئ یا سیاسی بو ل دەڤەری، و ئەڤی چەندئ کارتیکرنا نەرینی ل سەر پەیووندیین دنایەرا ئیران و بەریتانیا دا کر(وئوقی، 1397، ص 478؛ نوسمان، 2024، ل 160).

داخوایین ئیرانی ل هەمبەر بەهرینی ل سالا 1927 ئ جارەکا دیتەر دەست پێ کر ئەڤە، ئیرانی داخوای و نەرازیبوونا خۆ ل سەر هەر ریککەڤتەک و پەیمانەکا بەریتانیا ل گەل شیخ و حاکمین بەهرینی و سعودیی و کویتی⁽⁶⁾ گزیداین دیارکر، چونکی بدیتنا ئیرانی ئەڤ چەندە بئ ئاگەهاریا وئ دەڤتە ئەنجامدان و ژ مافین وئ یە بزانی، هەروەسا ئەڤ ریککەڤتن و پەیمانە دژی ماف و بەرژموندیین ئیرانی بین میژوویی بوون، هەتا ل دەمی بەریتانیا پەیمانە جەدە ل 20 تیرمەها 1927 دگەل میر عەبدولعەزیز کورئ سعودی حاکمی نەجد و حجازئ مورکری، ئەوا کو تیدا سعودیی دانێدان ب بەهرینی کری وەک پاراستیەکا (محمیة) بەریتانی، و ناییت مایتیکرن د کاروبارین وئ بین نافخویی دا بەڤتە کرن (شفیعی و شەریاری، بی. تا، ص 245؛ نوسمان، 2024، ل 165). ئەڤی چەندئ ئیران دلگران کر و نەرازیبوونا خۆ ل سەر بەندئ پینجئ یئ گزیدای ب بەهرینی قە دیار کر، چونکی ل گورە دیتنا ئیرانی بەهرین دەڤەرەکا گزیدای ب وئ قە یە، لەورا ئیرانی ل 22 چریا دووئ 1927 یاداشتەکا نەرازیبوونی ئاراستە ی حکومەتا بەریتانیا و جڤاتا گەلان کر، و تیدا مافین خۆ د بەهرینی دا دانە دیار کرن. هەروەسا ئیرانی نەرازیبوونا خۆ ل سەر لینگەریانا پەتروولی ل بەهرینی دیارکر، و ل دەمی پەتروولا وئ فروتی ژئ حکومەتا رزا شاھی راگەهاند کو وئ ژئ مافی د داهااتین پەتروولا وئ دا هە(الربیعی، 2012، ص 53؛ Ramazani, 1971, P.18). و ل 18 شوانا 1927 حکومەتا بەریتانیا بەر سڤا یاداشتا نەرازیبوونا ئیرانی دا و دوو پاتی ل سەر هەندئ کر کو ئیرانی چ بەهەمین شەری نین نامازە پێ بەڤتە دان(صبحی، 1962، ص 163-164).

ژ ئەنجامی پینداگریا رزا شاھی پەهلوی ل سەر پالەستنا بەهرینی ب ئیرانی قە، و دووبارە قەگەراندنا کونترۆلا ئیرانی ل سەر ئەوان دەڤەران ئەوین د کەڤن دا لژیر کونترۆلا ئیمراتوریەتین فارسی، حکومەتا ئیرانی گەلەک ریک گرتە بەر ژبو جییهجیکرنا ئەڤی ئارمانجی، و ژوان ریکان هاندانا کوچکرنا ئیرانیان بەرەف دەڤەرتین کەندافی عەرمی و ژوانا ژئ دەڤەرا بەهرینی و مایتیکرن د کاروبارین وئ بین

داخوایکرئی دا، بو نمونە ل سالا 1904 ئ داگیرکرنا ئیرانی بو وان گزیرتا یا گزیداییو ب گرنکیا (أوكسيد الحديد الأحمر) قە، و ب هاندانا روسیا بو، چونکی یا نەنارام بو ژ خوسەپاندنا بەریتانیا ل سەر کەندافی (Al-Naqbi, 1998, P.64).

و ئەو بنەمایین ئیرانی ژ بو گوتگوتکین خۆ پشەبەستن ل سەر کری دەربارە ی سەروەریا وئ ل سەر قان گزیرتا نەخشەیمەکی نەڤەرمیی وەلاتی فارسی بوو ئەوئ ژلایئ نوینەرتین بەریتانی قە ل سالا 1880 ئ هاتیە دروست کرن و تیدا رەنگین قان گزیرتان وەکی رەنگی وەلاتی فارسی نیشاندای، هەروەسا پشەبەستن ل سەر نەخشەیمەکی دیتەر وەلاتی فارسی کریە ئەوئ ژلایئ ریفەهریا روبەرئ هەندئ قە ل سالا 1897 ئ هاتیە دروست کرن و تیدا رەنگی قان گزیرتان ب هەمان رەنگی وەلاتی فارسی رەنگری، بو زانین کو حکومەتا بەریتانی ئەڤ چەندە دقان هەردو نەخشەیان دا هاتی ب تەستەکی نەیی ب مەبەست هەژمارت و خویاکر کو دشیاندا نینە ب داخوایەکا فەرمی ژلایئ حکومەتا بەریتانی قە دەربارە ی هەندئ کو سەر ب وەلاتی فارسی قە یە بەڤتە هەژمارتن و بەریتانیا هیچ گرنکیەکی ب قان نەخشەیان نادەت(النجا و آخرون، 1984، ص 203).

د ئەڤا بوری دا دیار دبیت کو ئیرانی هەمی دەما هەول ددان بەهانا و بەلگەیان بو داخوایین خۆ ل سەر گزیرتین کەندافی عەرمی پەیدا کەت، و ژ لایەکی دی قە بەریتانیا دبیت کو دشیان دایە کیشین ل کەندافی ب خۆ بکاربینیت ژبو موکمرنا بەرژموندیین خۆ ل دەڤەری، و ژبو ئەڤی چەندئ هەر جار خۆ ددا دگەل لایەکی دژی یئ دی دا کو بشیت هەبوونا خۆ ل کەندافی ب چەسپینیت.

1.2. داخوایین ئیرانی ل هەمبەر بەهرینی و هەلوێستی بەریتانیا:-

سیاسەتا ئیرانی ل کەندافی عەرمی ل سەر دەمی رزا شاھی پەهلوی دا 1926 - 1941 دوو سیمایین تاییەت پێڤە د دیاربوون، ئەوژی ب هیزکرنا هیزەکا دەریاڤانیا ئیرانی، و داخوایکرنا وەلاتی بەهرینی و هەر سئ گزیرتین عەرمی بوون(العانی، 1997، ص 28).

دەستەهەلاتارین ئیرانی ژ پیکولین خۆ بین رژد ژبو بەهیزکرنا دەستەهەلاتا خۆ ل دەڤەرا کەندافی و ژ پێڤەمەت چەسپاندنا گوتنن خۆ ژبو سەروەریکرنا ئەرد و گزیرتین دکەڤە کەنارئ باشووری کەندافی پاشگەز نەبوو و بتاییەتی پشەتی حکومەتا رزا شاھی هەست ب باوەری و هیز و ئیمنایی کری. و ئەڤی چەندئ هەمی ژئ پیندقی ب هیزەکا دەریاییا ب هیز هەبوو، داکو بشیت وان مەرمەن جییهجی بکەت، نەخاسەمە ئەگەر بزانیان کو حکومەتا ئیرانی هەر ژ کەڤن دا ژبەر بی هیزی و لاوازا هیزین خۆ بین دەریایی دنالی، ژبەر قئ یەکی حکومەتا ئیرانی بەرەف ئاڤا کرنا کومەکا گەشتین شەری بین بەهیز ل کەندافی چوو، داکو بشیت ئارمانجین خۆ پێ بدەستەمیینیت، و پشەتی ئیران د پیکولین خودا ژبو وەرگرتنا هاریکاری ژ بەریتانیا سەر نەمەڤتی، داکو ئارمانجین خۆ پێ جییهجی بکەت، ئیران بەرەف ئیتالیا قە چوو، داکو هاریکاریا وئ بکەت ژبەر کو دی دەمی دا ئیتالیا ب دژی بەریتانیا بوو، و هوسان چەندین گەمیین شەری فروتە ئیرانی دگەل چەندین کەلەکین زیرمقانی کو ژلایئ ئەڤسەرتین ئیتالی قە ژبو زیرمقانیکرنا کەنارئ وئ بین باشووری دەهاتە بریفەهرن، هەروەسا چەندین

سیاسی و نابووری و میژوویی دناقبهرا نیرانی و بهریتانیا دا همبوون(زرگر، 1372، ص248).

گوتنن نیرانی دمر باره ی بهرمین ل دسټنیکا سالیڼ سپهان ژ سمدی بوری د چمندين هملکهفتن جیواز دا دوو باره بوون، نهخاصمه پستی زیدمبوناه قمدیتن پمترولی ل دهقرا کهنداقی ب گشتی و ل بهرمین ب تاییهتی، و ل دمې بهرهمینان و هناردکرنا پمترولی ل بهرمین ل سالا 1934 ټ دسټپټکری(متولی، 1981، ص189؛ العلي، 1984، ص128)، حکومتا نیرانی نمرازیبوونا خو لسسر پزرايوونا کومپانین نهمریکی بو دمریخستنا پمترولی ل بهرمین و فروتن و دیارکر، و یاداشتکه نمرازیبوونی ل 22 ټیارا 1934 پټشکیشی حکومتا بهریتانیا کر، و تیدا دیار کر کو ټف نیمیتازا پمترولی نه یا شمرعی یه و نیران ټف چمدی قبول ناکمت، و هر د همان سال دا نیرانی نمرازیبوونا خو لسسر دانانا بنگههکې لهشکرې بهریتانی ل بهرمین دیارکر(نعمان العبيدي، 1959، ص ص234-238؛ قاسم، 2002، ص149؛ توکلی، 1386، ص186).

د ټجامی نمرازیبوونین نیرانی بین بهردوام لسسر سیاسهتا بهریتانیا ل همبهری بهرمین، جقاتا گه لان نهچاربوو دوباره چاخشاندنهکی د سکالاین نیرانی و داخوایین و بین بهردوام ل بهرمین بکمت، و جقاتا گه لان دانوساندن لسسر کټشین هلاویستی بین دناقبهرا وان دا کر، و بهیاننامهک بهلافر تیدا داخوایین نیرانی ل بهرمین ب نهومی دمریخستن، بهلی هر نه گههسته چ بریارین دویمایی کو بین جهی رازیبوونا هر دوو ټالیا(نعمان العبيدي، 1959، ص286؛ العلي، 1984، ص130). و سمرهراي ټو قمرهبالغا رزا شاهي پهلهوی لسسر بهرمین پیداکری، لی کارتیکرنا و ل دویف بوچوونا ژدهرمکی ژ سنوری "شمرین ناخفتنی" دمر باز نعبو، ژبرکو دوبرترین پټچینوونین وی دمر باره ی قی چمدی پټشکیشکرنا سکالایهکی بوو بو جقاتا گه لان(عبدالرحمن، 1988، ص ص59-60).

وهسا دیاره کو بهریتانیا یا مژولی دیتا چارمسرهیکه دویمایی بو دگمل نیرانی کو تیدا بگههنه چارمسرهین گونجای و د خزمهتا بهرژموهندین و دابن ل دهقرا، نهخاصمه پستی نیرانی داکوکی لسسر سنوری خو ټوئ لسسر کهنارین روژ ههلائی کهنداقی کری، و هندمک پارچین دمریایی ژ دمولهتین نهروپی کریڼ، و ب تاییهت ژي ژ ټیتالیا، و حکومتا بهریتانیا دهست ب هولین خو کر داکو لایهني نیرانی رازی بکمت، نهخاصمه پستی دیتی کو بهرمین سمترمهکه بو ریکن ممدنی و لهشکرې بو هندئ و روژ ههلاتا دوبر، ټفه و سمرهراي جهی وئ یی ټیستراتیجی یی گرنګ بو کهناری عمره یی کهنداقی، زیدمباری کو بهرمین خودان پالوکههین پاقر کرنا پمترولی به ل ټیجساء و قمتس(قاسم، 2002، ص238). و ژبر قی چمدی حکومتا بهریتانیا دیت نهگمر بهرمین ژ دهست بدمت دئ بیته نهگمر ټ دهست دانا وئ بو سمترمهکی گرنګ نه بنتی ل کهنداقی بهلکو ل روژ ههلاتا نافین همې، لهورا بهرمف گریدانا پیمانهکی چو دگمل نیرانی، ب تاییهت ژي کو حکومتا نیرانی دسټمباری داخوایین خو ل کهنداقی نه دیو، و همې دما دگمل لایهني بهریتانی د گنهگشان دا بو، و ژ لایهکی دی فه حکومتا بهریتانیا، د دیت کو ټف چنده ریکه چارمیکه کو نیران ټیدی دسټمباری داخوای و

نافخوویی دا(العلي، 1984، ص256). و ټهان کوچبهرین نیرانی دهست ب چالاکین سیاسی د بهرژموهندیا وهلائی خو دا کرن، ټفه و ژ بلی ټو دهستدریژین دمریایی و چالاکین لهشکرې ټوئ نیرانی ب دژي خملکی ټوئ دهقرا ټجام ددان(عبدالرحمن، 1988، ص60).

ل دسټنیکا سالا 1928 ټ رولی کوچبهرین نیرانی لسسر گورپانا سیاسی و نابووری یا بهرمین مزین تر ټیها، و دهست ب نازراندنا هسټی ټانیفگمر یی شیعیڼ بهرمین کرن داکو ب دمه دیار کرن کو رهویشالین بهرمین بین میژوویی قمدگر مه نیرانی، و راپورتهکا شیرتکار ټ بهریتانی ل بهرمین ټوا بو ټانکجی بهریتانی ل کهنداقی عمره یی هنارتی، هیزا پروپاگندا نیرانی ل بهرمین دمه دیار کرن، و پستی حکومتا بهریتانیا دهست ب وئ چمدی کری کو ب هیزبوونا دهستهلائی نیرانی لسسر بهرمین دئ بیته نهگمر ټ لواو بوونا پنگهه ی وئ ل ویر، داخوای ژ شیخ حممد کورئ عیسی حاکمی بهرمین کر، ټوئ نه ټارام ژ هیزبوونا پنگهه ی نیرانی د میرگهها وی دا، کو راگههاندنهکی بهلاف بکمت، کو هر ژ 1 کانونا دوو 1928 پټدقیه لسسر همی نیرانین ټوئ گشتی بو بهرمین دکمن، پاسپورتین باورپټکری ژ ټیک ژ قونسلاخانین بهریتانی ل کهناری و باژیرین نیرانی ب دهستقمین، و حکومتا نیرانی ټف چنده ژي ب دملیقه دیت داکو ژمارا هاولاتین خو ل بهرمین زیدمتر لی بکمت، و هندمک مبهستین دی بین سیاسی ژبو ب دهستقمینانا بهرمین پی جیهجی بکمت(نوسمان، 2024، ل170).

و دمک بهر سټمک بو قی چمدی حکومتا نیرانی یاداشتکه نمرازیبوونی ټاراسته ی حکومتا بهریتانیا کر، و حکومتا بهریتانیا بهر سټا یاداشتا حکومتا نیرانی دا، و ل 9 کانونا دوو 1928 وزیر ټوئ دمر قی بهریتانیا سیر اوستن تشامبرلین Sir Austen Chamberlain (1924 - 1929) دوویات کر کو چ بهانهین شمرعی ژبو داخوایین نیرانی نین کو ټمازه پی بهیته دان(شفیعی و شهریار، بی. ټا، ص245؛ صبحی، 1962، ص ص163-164). و ل 2 ټبلاخا 1928 نیرانی یاداشتکه دیر هنارت و دوویاتی ل سمروریا خو لسسر وهلائی بهرمین کر، و ل 18 شواتا 1929 حکومتا بهریتانیا ب یاداشتکه دریژ بهر سټا نیرانی دا و همی بههانهین وئ ب دمر دمریخستن(مقدم، 1385، ص87). و ل دمې نیرانی دیتی کو حکومتا بهریتانیا نه یا هاریکاره دگمل داخوایین وئ، نمرازیبوونا خو ب یاداشتکه ل جقاتا گه لان ژي دیارکر، و ټف یاداشتکه لسسر همی ټندامین فان وهلاتان دابهشکر و تیدا داخوایا گرنټیکرنا مافین نیرانی بین شمرعی ل بهرمین کرن، لی جقاتا گه لان ژي بهر سټا وئ ب وئ یهکی دا کو گملی بهرمین گلهکی عمره یی یه نک یی فارسی یه(خلف العبيدي، 1981، ص26).

ژ لایڼ خوقه حکومتا بهریتانیا بهردوام داخوایین نیرانی و بههانهین وئ بهتال دکرن، و ټف ټي وکر کو جقاتا گه لان نهشیا چ بریارین ټیکلاکمر بدمت سمبارت بهرمین و خاومنداریتا وئ، و بهریتانیا هتا دویمایی پشتهفانی ل میزگهها بهرمین دکر، ژ برکو ټو دمولهتهکا بهرفان بو ژ مافین گملین بچویک(قاسم، 2002، ص234)، و سمبارت حکومتا نیرانی ژي همی دما هیقین خو لسسر دهستپټشخمرین بهریتانیا گمش دکرن، چونکی پهیومندین

د سالیڼ بیستان دا ژ سمدی بوری ناستی داخوایین ئیرانی ل همبهر گزیرتین (أبو موسی) و (طنب الکبری) و (طنب الصغری) ب مهرما کونترولکرنا مناجمین (أوکسید الحدید الأحمر) بلند تر لی هاتن و بتاییمتی ژ یی ل همبهر گزیرتا (أبو موسی) (العیدروس، 2002، ص 23). و حکومتا بیریانیا بریکا و وزیر یی راسپاردی ل تهرانی بمر دموام فشار لیسر حکومتا ئیرانی دکر، داکو دهست ژ هلویت و گهفین خو ژبو داگیرکرنا نهقان گزیرتان بمر دمت. همر و مسا و وزیر بیریانیا داخوایین حکومتا ئیرانی کر کو راگه هاندنا ریفه بمری گشتی گومرکی ل (بوشه هر) نهوا ل گولانا 1926 ئی دهر باره یی وئ یهکی کو گزیرتا (أبو موسی) بکفیته لژیرو سهر و مریا ئیرانی راگه هاندی، بهینه راکیشان (الأعظمی، 2003، ص 39).

رویدانین ب ههچوونی دناقبهر ا عمر مبین کناری عومانی و ئیرانیان دا ب دریزا هیا سالا 1928 ئی دوو باره بوون، و رویدانا ستم لیکرن و دهست سهر کرنا گهمیا (جالوت) یا عمر مبی یا نیک ژ خه لکی دویه ژ گرنگترین و متریستیرین رویدان دهینه هژمارتن، و فی رویدانی کار تیکرن ل پیومندین ئیرانی ب کناری عومانی فه کر (شاکر، 2003، ص 637). ل 20 نیرمه ها 1928 دهسته لاتی گومرکین ئیرانی دهست ب سهر گهمیه کار باز رگانی بچو یک دا گرت لدهمی دریکا خودا ژ دویه بمر ف گزیرتا (أبو موسی) فه دچوو، و بوو نهگمری دلنه رحتیا خه لکی دویه و داخوایین ب ههمان شیوه بمر سقا وان بدن لی نویهری بیریانی ل شار یقه نهوا رازیکر کو لدویف وان پیمانی دناقبهر ا وان و بیریانیا دا هاتینه مورکرن پشتیستنی لیسر هاریکاریا بیریانیا بکن، و ب هاریکاریا حکومتا بیریانیا نهف گهمیه ب نهفیرین وئ فه هاته نازادکرن (العانی، 1997، ص 30-31).

حکومتا ئیرانی نهف چنده بخو ب درفت زانی داکو گوتنن خو دهر باره یی گزیرتا (أبو موسی) نوی کهتفه، ژهر فی چندی حکومتا بیریانیا یاداشتنامک ئاراسته ی حکومتا ئیرانی کر و تیدا نهف چنده هاتیه: "کو حکومتا بیریانی ئیدی تهممولا چ گوتنن حکومتا ئیرانی دهر باره یی گزیرتا أبو موسی ناکت، نهوا کو میژ وویا سهر و مریا قواسمان لیسر دگه هینه پتر ژ دوو سهد سالان و حکومتا بیریانی چ پیزانین لیسر وئ چندی نینن کو ئیرانی بهلگه نامه ک لیسر گوتنن خو بو فی نهردی هه بیت" (العانی، 1997، ص 30-31).

وسا دیاره ئیرانی ب شیوه کی وساسهر دهری دکر کو ب گونجیت دگهل سیاسهتا وئ یا جیگیر کرنی و موکمرنی ل دهقهر ا کهندافی، و سهارمت هوز و مەشیهخین عمر مبی ژ یی شیانین بمر گریکرنی نه بوون، نه ژهر کو نهوان چ هیزین لهشکری نه بوون، بهلکو ژهر گریدانا وان ب بیریانیا فه بریکا نهوا پیمانی دناقبهر ا وان دا هاتینه مورکرن، کو ریکی نادهنی راسته خو سهر دهری دگهل حکومتین بیانی بکن، و دهر دوو دوخان دا یا پیدی بو مەشیهخین عمر مبی پشتیستنی لیسر پالشتیا حکومتا بیریانیا بکن (سعید، 1976، ص 16).

و سهارت نهوا گزیرتین د کهفتنه باشووری کهندافی عمر مبی، نهوین ئیرانی داخوایین خاونداریتیا وان دکر، ل سالا 1929 ئی دانوستاندنن دریز دناقبهر ا ئیرانی و بیریانیا ب مهرما

سکالایین خو ببیت نهوین بمر دموام پیشکیشی جقاتا گهلان دکر، دیاره کو ئیرانی و بمر مینی پیدی ب دادفانهکی بو ژبو دیارکرنا سهر و مریی لیسر بمر مینی، نهوژی بیریانیا بو کو بریار دای لیژ نهکا تاییهت بهینه پیکینان و نویهرکی ئیرانی و نویهرکی بمر مینی تیدا نهدام بن، زیده باری نهدامکی سیی کو همر دوو لایین لیسر رازیبین (قاسم، 2002، ص 238).

ههر چهران بیت دهقهر ا کهندافی عمر مبی دهاته هژمارتن دهقهر مکا بیریانی ب پله نیک، و ب دریزا هیا ماوی دناقبهر ا همر دوو جنگین جیهانی دا و چ دهر لمت ل کهندافی نه بوون ههفرکیا وئ بکن، و ب فی چندی بیریانیا ببو هیز مکا سهر مکی ل کهندافی همتا ب دویمه یک هانتا جنگی جیهانی یی دووی (حسن، 2012، ص 149).

راسته بیریانیا هیز مکا مزن و کاریگر بو ل کهندافی، بهلی ئیران ژ یی بمر دموام بو لیسر بمر مانیکرنی ژ بمر ژومندین خو ل فی دهقهری، و حکومتا ئیرانی یا بمر دموام بو لیسر داخوایین خو ل بمر مینی، نهخاسمه پشتی رزا شاهی پهلهوی ل سالا 1936 ئی زنجیر مکا بریارین نافخوی دهر کرین و دوو باره ئیدارین نافخو دابهشکرین، و تیدا بمر مین و مکا پاریز گه ه ئیرانی یا چواری هژمارت (المدنی، 1993، ص 221)، و ب فی چندی ژ نهوا روستیا بهلکو همل دا رگهز ناما ئیرانی لیسر خه لکی بمر مینی ب سهر پینیت، و مکا بمر سقلمک بو فان بریارین ئیرانی، حکومتا بمر مینی رابو ب دهر کرنا هندهک یاسایین تاییهت ب بابتهی رگهز نامه و خاونداریتیهی فه ل 8 ئادارا 1937، و یین ژ ههمیان گرنگر نهو بو نهوا گریدای ب ژیتستاندا رگهز نامه فه (اسقاط الجنسیه) ژ نهوا کسین دوو رگهز نامه همن، و ئارمانج ژ فی بریار هاولاتیین بمر مینی بون نهوین رگهز ناما ئیرانی ژ یی همن، همر و مسا یی بارکرنا همی هاولاتیین بیانی ژ مافی خاونداریتیا خانوبهران ل بمر مینی (الربیع، 2012، ص 47).

سیاسهتا ئیرانی بمر مین بمر مینی، ل سهر دهمی رزا شاهی پهلهوی، ببو کوسپهکا سهر مکی د پیشقهچونا پیومندین وئ دا دگهل بیریانیا، و همتا ببو نهگمری تیکچونا پیومندین وئ دگهل شاننهشینا عمر مبی یا سعودی ژ یی، نهوا ل سالا 1932 ئی هاتیه دامه زانن، نهوژی ژهر هملویتی سعودی یی نهوازی لیسر داخوایین ئیرانی د کهندافی عمر مبی (داکی) نوش، 2017، ص 25-34)، چونکی حکومتا سعودی خو د دانا مزن و پشته فانا همی میرگه هین عمر مبی یین بچو یک ل کهندافی، و پیومندین وئ دگهل شینخین دهقهری د میژووی بوون، و ژهر فی چندی رزا شاه یی نهچار بو خو نیزیکی سعودی بکت و باشترین پیومندیان دگهل گریدهت (قاسم، 2002، ص 134)، و ب فی چندی ئیران دهستیه داری داخوایین خو بو لیسر بمر مینی همتا دهستیه کرنا جنگی جیهانی یی دووی و لادانا شاهی لیسر دهسته لاتی ل نهیولا 1941 ئی، و د فی ماوی دا ئیرانی بتنی نهوازی بوونا خو لیسر توپیارانکرنا توپخانا ئیتالی لیسر بمر مینی ل سالا 1940 ئی دیارکر، کو نهفه ژ یی پشکهک بو ژ رویدانین جنگی جیهانی یی دووی (قاسم، 2002، ص 245؛ خلف العبدی، 1976، ص 172).

داخوایین ئیرانی ل ههمبهر ههر سنی گزیرتین عمر مبی:-

(رأس الخيمة) کۆ ئه گزیرتین کیشه لسه بفرشته ئیرانی(سعید، 1976، ص21).

سالین سیهان سیمایی سهر هشیکیا حکومتا ئیرانی و رژدیونا وئ ب داخوازکرنا گزیرتین (أبو موسی و طناب الکبری و طناب الصغری) پیقه یا دیار بو، و ل چریا نیکی یا 1934 ئ بالیوز ئیرانی ل لهندن و مزارتا دمرقیا بمریتانیا ناگدار کر کو حکومتا ئیرانی گزیرتین (طناب) و (أبو موسی) ب دهقهرین ئیرانی د هژمیریت، و لدویماهییا کانونا دووئ 1935 ئ حکومتا ئیرانی جارهما دیت نمرازییونا خو لسه ئیمزاکرنا شیخی شاریقه دگمل کۆمپانیها بمریتانی ژبو دهریخستتا (أوکسید الأحمر) ل گزیرتا (أبو موسی) دیارکر(النجار، 1977، ص68؛ شاکر، 2003، ص702). و حکومتا ئیرانی دانا قئ نیمتیا ئ ب سهرپنجی دا دیارکر همتا کۆ بریارین دویمایی بهینه دهرکر سهرارت سهرورمیر لسه قئ گزیرتی، ههرهوسا نمرازییونا فهرمی بو حکومتا بمریتانیا هنارت و داخوازا هملوهشاندا قئ نیمتیا ئ کر، لی حکومتا بمریتانیا نهف نمرازییونه ب پشتگو هفه هاقت، و گو ه نهدا قئ پرسئ. و دیاره کو داخوازی ئیرانی ژبو سهرورمیر لسه گزیرتا (أبو موسی) نه ب وئ کلههرقیا بهرئ بو، ژبهرکو نهو یا بهر ههف بو دهستان ژئ بهر دهت بهرامهر ب دهستقهنینا گزیرتین (طناب) (سعید، 1976، ص24-25). و پشتی سالا 1935 ئ داخوازی ئیرانی لسه هر سئ گزیرتان بهر ههف هیمینی قه چوون، نهخاسمه پشتی زانی کۆ هملویستی بمریتانیا بی راست و قهره و فان گزیرتان ب دهست ئیرانی قه بهر نادهت، بو زانین هملویستی بمریتانیا ژ پرسا گزیرتا بی گزیدای بو ب بهرژ موندین وئ بین سیاسی و نابووری قه ل کهدافی عهرمی (الجشعمی، 2016، ص246). و ب قئ شیوهی بمریتانیا بهر هنگاری ههمی داخوازی ئیرانی بوو ل کهدافی هندی پهیمندی ب بهرژ موندین وئ بین نابووری و سیاسی قه هه ل دهقهرئ (العانی، 1997، ص33).

و ژبهر لاوازی هملویستی ئیرانی و بههانهیین وئ بهرامهر رژدیونا بمریتانیا، حکومتا ئیرانی ئیدی گلهک باسی ههر سئ گزیرتیت عهرمی نهدرکتی لسا 1938 ئ نهییت، نهوژی دهمی ئیرانی داخوازی ژبو دانانا منارهکا دیت ل گزیرتا (طناب الکبری) پشکیشکری، و پشتی هینگئ گوتن و داخوازی ئیرانی لههمهری فان گزیرتان ژ نهگهرئ پهیدابونا جهنگئ جیهانی بی دووئ هاتنه راوستاندن(شاکر، 2003، 712).

ههر چهوا بیت دوزا داخوازی ئیرانی بین بهردهوام لههمهری ههر سئ گزیرتین عهرمی ل کهدافی، نیکی ژ خالین ناکوکی بو دناقهر لایعنئ عهرمی و حکومتا ئیرانی دا، و مهسا دیاره ئه کادانی نالهار بی دهقهر کناری روژنفاقین کهدافی ژ لایئ نابووری و سیاسی و جفاکی قه، و گزیدانا مهشیهخین وئ ب دهسته لانداریا بمریتانیا قه، نهگهرئ هاندنا لایعنئ ئیرانی بو کو بهردهوام داخوازا فان گزیرتان بکمت(الجشعمی، 2016، ص252).

و بهرامهر قئ به لانسا پهیموندین دناقهر بمریتانیا و ئیرانی دا، ههجوونا کسهیامیهکی ئیرانی بی به هیز و شیانیین بهر ههکرنا دهسته لاتی و کونترۆلکرنا دهقهرئ ههین، کۆ رزا شاهئ په هملوی یه، نهوژی ب ریکا ساخرنا ههستی

ئیمزاکرنا پهیمانهکی دهبارهی کهدافی هاتنهکر، و ژ نهجامی وان دنوستاندین دناقهر ههر دوو ئالیان دا هاتینه نهجام دان گزیرتا (صیری) ب گزیرتهکا ئیرانی بهینه هژمارتن و گزیرتا (أبو موسی) و (طناب الصغری) و (طناب الکبری) بو عهرمیان بهینه هژمارتن، لی نهفان دانوستاندن سهر نهگرتن ژ نهگهرئ رژدیونا حکومتا ئیرانی لسه هندی کو دقت گزیرتین (طناب الصغری) و (طناب الکبری) بو وئ بزفرن بهرامهر دهست بهردانا وئ ژ گزیرتا (أبو موسی) ی(ولدانی، 1374، ص184؛ شاکر، 2003، ص657)، و لدهمی تههران د گوتگوتکین خو دا بسهر نهکفتی، وهزیرئ کوچکا شاهئ ئیرانی عبدالحسین تهیمور تاش پیشنیار کر کو ههقیهستهکا کر نیکرئ ژ حاکمی (رأس الخيمة) وهرگرت و بریکا وئ گزیرتهکا گزیرتین (طناب الصغری) و (طناب الکبری) بو ئیرانی بکرئ بکمت، و بمریتانیا ژئ پشتقنیا خو بو قئ پیشنیار دیارکر، بهلکو ب رولی ناقبر یقانیئ ژئ د قئ کیشئ دا رابوو، و ل گولانا 1930 ئ نوینهرئ بمریتانی ل کهدافی دگمل حاکمی (رأس الخيمة) کومبوو ب ممره هندی کو وی رازی بکمت لسه وئ بهکی کو ههر دوو گزیرتین (طناب الصغری) و (طناب الکبری) بو مائ پینجی سالان ب کرئ ب دهته ئیرانی، لی حاکم لسه قئ چهندی رازی نهوو، لی دگمل قئ چهندی ژئ حکومتا ئیرانی ب چهندن پیکولین دیت ژبو کر نیکرنا فان ههر دوو گزیرتان ل هاقینا 1933 ئ رابوو، لی چ ژ فان پیکولان سهر نهگرتن(النجار، 1977، ص66؛ العانی، 1997، ص31-32).

د نهقا بوری دا خویا دبیت کو دوزا داخوازی ئیرانی ب فان گزیرتان نیکی ژ ناریشین ئالوز بین بوینه ناستهنگ د ریکا دانوستاندین دناقهر ئیرانی و بمریتانیا دا د هینه هژمارتن، و پشتی بمریتانیا چهندن چارهسهری و نهلمرناتیف پشکیشی حاکمین (شارقه و رأس الخيمة) کرین و ژ لایئ وان قه هاتینه رهدرکر، گه هشته وئ باوهرئ کو چارهسهریا نیکانه ژبو تیگه هشتئ دگمل تههرانی نهو کو حکومتا ئیرانی دهست ژ داخوازی ئیرانی فان لههمهری فان گزیرتان بهر دهت و مکو مهرجک داکو بگه هینه ریکهفتنهکا تهفاف دگمل لهندن، و د ههمان دم دا بمریتانیا ب پیدقی زانی بهرگری ژ فان گزیرتان بکمت و منهکمت ژ لایئ ئیرانی قه بهینه داگیرکر و نهگهر خواسته هندی هیزئ ژئ بکار بینیت لدهمی رویدانین ئیرانی لسه فان گزیرتان دووباره دبن(الأظمی، 2003، ص73).

خواستهکین بمریتانیا ژبو چارهسهر کرنا بابمئ گزیرتان یا گزیدای بوو ب پرسا ناکوکیا دگمل حکومتا ئیرانی هه لدر بابمئ داهاتیین پهترو لی بین ئیرانی، ناکو پشکیریا بمریتانیا بو ئیرانی ژ بهر هندی بوو، داکو ژ لایمکی قه دهسته لات و بهرژ موندین خو ل ئیرانی ژ دهست نهدمت، و ژ لایمکی دیت قه ل وئ باوهرئ بوو کو رابوونا وئ ب رولی ناقبر یقانیئ دئ بیت هاریکار بو مانا دهسته لاتا وئ ل دهقهر کهدافی و هوسان ههر دوو لایمان ژ دهست نادهت(العانی، 1997، ص32). مهسا دیاره پیدقین سیاسهتا بمریتانیا و نهکر بگه هینه چارهسهریها ئاشکرا بو قئ کیشئ، و لسالین سیهان ژ سهدی بوری بمریتانیا دانپندان ب گرنگیا ئیرانی کر، و ژبو رازیکرنا حاکمین (شارقه و رأس الخيمة) نه یا بهر ههف بو بگه هینه ریکهفتنهکا نوی یا نهنگلو - ئیرانی، لی بمریتانیا هزر د چارهکرنا قئ کیشئ دا کر نهوژی ب ریکا رازیکرنا حاکمی

- حکومهتا بهریتانیا خو لهرامبهر دوو ریکا دیت، یان دئ دهر فتمئ دمه ئیرانی کو زال بیت لهر دهمرا کهندافی و رولئ وئ کیمبیتن، یان ژئ دهر فتمئ نه دمئ و بهریتانیا دهسته لاندانر بیت، و نهغه نارمانجا وئ یا ئیکئ بوو.

- سیاسهتا ئیرانی و داخوایین وئ بپن بهر دهم ل کهندافی، ئیک ژکیشین ئالوز بوو کو پهوهندیین ئیرانی - کهندافی تیکداینه.

1.5. لیستا ژیده ران

1.5.1. پرتوک:-

أ- ب ژمانئ عهره بی:-

أبو مغلی، محمد وصفی (الدکتور)، (1985)، ایران: دراسة عامة، منشورات مرکز دراسات الخليج العربي، جامعة البصرة.

أحمد، کمال مظهر (الدکتور)، (1985)، دراسات في تاريخ إيران الحديث والمعاصر، بغداد.

الأعظمي، وليد حمدي (الدکتور)، (2003)، النزاع بين دولة الإمارات العربية وإيران حول جزر "أبو موسى و طنب الكبرى والصغرى" في الوثائق البريطانية (1764 - 1971)، الطبعة الثانية، لندن.

الجشمي، نواف وبدان سلمان، (2016)، العلاقات الخليجية - الإيرانية في الفترة من 1923 - 1979م، لندن.

الربيعي، محمد هاشم خويطر (الدکتور)، (2012)، التنافس الإيراني - السعودي على الخليج العربي دراسة تاريخية سياسية 1922 - 1988، بيروت.

رمضاني، ر. ك.، (1984)، الخليج العربي ومضيق هرمز، ترجمة: عيد صاحب الشيخ، مركز دراسات الخليج العربي، جامعة البصرة.

الزياني، أمل إبراهيم، (1977)، البحرين بين الاستقلال السياسي والانطلاق الدولي، الطبعة الثانية، القاهرة.

سنان، محمود بهجت، (1963)، البحرين درة الخليج العربي، بغداد.

صبحي، أحمد محمود، (1962)، البحرين ودعوى إيران، تقديم ومراجعة: د. محمود علي الداود، الاسكندرية.

عبدالرحمن، محمد كامل محمد، (1988)، سياسة إيران الخارجية في عهد رضا شاه 1921 - 1926، مراجعة: د. کمال مظهر أحمد، مرکز الدراسات الإيرانية، جامعة البصرة.

العبيدي، إبراهيم خلف، (1976)، الحركة الوطنية في البحرين 1914 - 1971، بغداد.

_____، (1981)، التحدي الإيراني لمنطقة الخليج العربي، بغداد.

العبيدي، خضير نعمان، (1959)، البحرين من إمارات الخليج العربي، بغداد. العلي، صالح محمد صالح (الدکتور)، (1984)، التاريخ السياسي لعلاقات إيران بشركي الجزيرة العربية في عهد رضا شاه بهلوي 1925 - 1941، مرکز دراسات الخليج العربي، جامعة البصرة.

العبدروس، محمد حسن، (2002)، رضا خان و الجزر العربية (1921 - 1941)، الجزء الثاني، دبي.

الفيل، محمد رشيد، (1974)، الأهمية الإستراتيجية لمنطقة الخليج العربي، الكويت.

قاسم، جمال زكريا (الدکتور)، (2002)، تاريخ الخليج العربي الحديث والمعاصر، المجلد الثالث، الأوضاع الداخلية في إمارات الخليج العربية و علاقات الجوار 1914 - 1945، القاهرة.

کيلي، جون ب.، (د. ت)، بريطانيا و الخليج (1795 - 1870)، الجزء الأول، ترجمة: محمد أمين عبدالله، سلطنة عمان.

کي نوش، بنفشه، (2017)، العلاقات السعودية - الإيرانية منذ بدايات القرن العشرين حتى اليوم، ترجمة: إيتسام بن خضراء، بيروت.

متولي، محمد، (1981)، حوض الخليج العربي الأوضاع السياسية و الاقتصادية، القاهرة.

محمد أمين، عبدالأمير، (1966)، القوى البحرية في الخليج العربي في القرن الثامن عشر، بغداد.

نهمهه بی یئ فارسی و ئافا کرنا ئیمبراتوریه تهکا نوی وهکی ئیمبراتوریه تین ئیرانی بیئ کهفن، و بهر ئیک کهفتنا قان بهر ژموهندیان بو ئهگمرئ زیده بوونا ناکوکیان د پهوهندیین دنافهرا بهریتانیا و ئیرانی دا، ب درئژاها ماوئ حوکومرانی رزا شاهئ پهلهوی، و ژ بهر فئ چهندئ شاهئ ئیرانی ههمی ریک د گرته بهر ژبو ب جهئنانا نارمانجین خو ل کهندافی، لئ ئه نهشیا ههمیان ب جهیبنیت، بتئ ریکا کوچکرئ نه بیت ب نارمانجا گوهورینا دیموگرافیا هندهک دهفهرین کهندافی د بهر ژموهندیا رمگهرئ فارسی دا کو ل پاشهر و ژئ بشیت ئهوان دهفهران کونترول بکمت (الفتلاوي، 2017، ص8). و ههژئ گوئئ یه کو دیاردا کوچکرنا ئیرانیان بهر ف کهندافی بهر هف زیده بوونئ دچو ب تاییهت ژئ پشتئ فهدیتنا (اکتشاف) پهتروئ ل کهندافی لسا لا 1932 ئ، و بفئ چهندئ کریکارین ئیرانی بونه شهنگستئ سهرهکی بی کومپانیین پهتروئ بیئ بیانی ل کهندافی، ژ بهر کو شار مزایا وان د فئ بیافی دا پتر بو ژ یا کریکارین عهره ب (الندوي، 1990، ص50). و زندهباری نهغه چهندئ قورخکرنا باز رگنیا دهره ژلا بی حکومهتا رزا شاهئ پهلهوی فه بو ئهگمر کو پیلین کوچکرنا ئیرانیان ژ کهنارئ ئیرانی بهر هف کهنارئ عهره بی یئ کهندافی زیده تر لیبین (الجشمي، 2016، ص263).

ژ نهغه بوری دیار دبیت کو بابعتئ کوچکرنا ئیرانیان بهر هف کهندافی عهره بی ره هندیان خو بیئ سیاسی ژئ هه بوون، و ئهقان کوچهرا کاریگهری لهر کومهلگه هین عهره بی کریوو، نهخاسمه کو ژمارا وان سال بو سالی بهر هف زیده بوونئ دچوو.

1.4. دویمههیک:-

پشتئ فهکولین لهر بابعتئ سیاسهتا ئیرانی بهرامبهر کهندافی عهره بی لهر دهمئ رزا شاهئ پهلهوی هاتبه ئهجام دان، فهکولین کههسته هندهک ئهجامین گرنگ ژ وانا:

- ههر ژ کهفندا گزیرتین کهندافی گرنگیهکا مهن بو ئیرانی هه بوو، و بتاییهت بههرهین، ئهوا د قوناغین جودا لژیر دهسته لاتا وان بنهمالان بوو ئهوین دهسته لات ل ئیرانی دکر، ژ بهر وئ چهندئ ژئ رزا شاهئ پهلهوی لهر ههمان ریبازئ چوو.

- هندهک ئهگمرین میژوویی و جوگرافی و ئابووری و سیاسی و لهشکهری حکومهتین ئیرانی بیئ لدوبف ئیک پالداینه کو گرنگی یئ ب دهفهر کهندافی عهره بی بدهن ههر ژ کهفن دا و تا سهر دهمئ نوکه.

- سیاسهتا ئیرانی ل کهندافی لهر دهمئ رزا شاهئ پهلهوی ب دوو سالوختان یا دیار بوو ئهوژئ بهیز کرنا هیزا دهریایی یا ئیرانی و داخاز کرنا بههرهینی و ههر سئ گزیرتین عهره بی (أبو موسی، طنب الكبرى، طنب الصغرى).

- سیاسهتا ئیرانی لههمبهر کهندافی عهره بی، د ماوئ رزا شاهئ پهلهوی، هندهک جارا یا توند بوو و هندهک جاران یا لئه ههاتن بوو، ژ ئهگمرئ چافدانا ئیرانی بو بهر ژموهندیین خو بیئ ههفشک ل گهل بهریتانیا، و ئیرانی دزانی هیز و کار تیکرنا سیاسهتا بهریتانیا لدهفهر کهندافی و ئیرانی ژئ چهنده.

- لهر دهمئ ئیرانی زانیبا کو هلو یستئ بهریتانیا نهیئ تونده بهرامبهر داخوایین وئ ئهوا دا پتر داخوایا کهت، و بهر و قازئ دروسته.

Al-Naqbi, Yousif Ebraheem Ahmed, (1998), The Sovereignty Dispute Over The Gulf Islands Abu Musa, Greater and Lesser Tunbs A Thesis Submitted For The Award of The Degree of Doctor of Philosophy in Law, School of Law, University of Glasgow.

1. 5. گوتار و فهكۆلین:-

أ. ب زمانی عمرهیی:-

حسن، لؤی عبدالرسول، (2012)، "سیاسة بریطانیا تجاه منطقة الخليج العربي حتى قيام الحرب العالمية الثانية عام 1939"، مجلة سر من رأى، المجلد (8)، العدد (30)، السنة الثامنة، جامعة سامراء، تموز.

سعيد، روزماری (الدكتور)، (1976)، "النزاع حول الجزر العربية في الخليج 1928 - 1971 دراسة للعلاقات العربية - الإيرانية و دور بریطانیا فيها"، مجلة دراسات الخليج و الجزيرة العربية، العدد (6)، السنة الثانية، جامعة الكويت، نيسان.

العقاد، صلاح، (1966)، "السیاسة الإيرانية و الإستعمار الجديد"، مجلة السیاسة الدولية، العدد (4)، السنة الثانية، القاهرة.

الفتلاوي، صباح كريم رباح (الدكتور)، (2017)، "تطورات العلاقات الإيرانية العربية (الخليج العربي النموذجاً) من منتصف القرن التاسع عشر حتى الحرب العالمية الثانية"، مجلة العلوم الإنسانية، المجلد (24)، العدد (2)، كلية التربية للعلوم الإنسانية، جامعة الكوفة، حزيران.

ب. ب زمانی فارسی:-

شفيعي، اسماعيل، و شهريارى، محمد على، (بى. تا)، "بررسی روابط ايران و كشورهای حوزه خليج فارس (عمان، بحرین، امارت متحده عربی، کویت)"، مجموعه مقالات دهمین همایش ملی - علمی، پژوهشی خليج فارس.

1. 6. پەراويز:-

1. كەندافى عمرەبى ژلايى جوگرافى فە دكەفیتە نافیەرا نیمچە گزیرتا عمرەبى ژلايى رۆژنافای فە و دەرەبەندى هورمز و كەندافى عومان ژلايى باشوورى و عیراقى ژلايى باكوورى فە. و روبرەئى وئ (239000) كيلومەترين چوارگوشەيى نە، و قەبرائى ئافا وئ (8500) كيلومەترين سى جارکى نە. بۆ پتر پیزانينان بنیزه: د. صبري فارس الهيتي، الخليج العربي دراسة في الجغرافية السياسية، بغداد، 1978، ص ص18 - 19.

2. و دەربارەى نافى كەندافى مە ب باشى ديت زارافى كەندافى "عمرەبى" ب كاربينين ل شويىا فارسى، ژبەرکۆ مە پشت بەستى ل سەر گەلمک پەرتوکين عمرەبى کره، و هەروەسا داخواز کاربين عمرەبى پتر د زانستى و د پەسەندەرى مەکدونی فە هاتیه ديار کرن دەمى کەشتەک هەنارتیه ژلايى ئەسکەندەرى مەکدونی فە دەر لىقین كەنارى رۆژەهلاتى كەندافى چووى، نوقيانوسى هندی، و دەر لىقین كەنارى رۆژەهلاتى كەندافى چووى، ديت كۆ خەلکى وئ ژ رەگەزى فارسى نە، و ب"فارسى" نافەر، باشى ئەف نافە چو و ئەدیباتين مێژووى و سىاسى بين ئەوروپى دا و هەتا ئەفرو بەردوام بوو. بۆ پتر پیزانينان بنیزه: سيد نوفل، الخليج العربي أو الحدود الشرقية للوطن العربي، بيروت، 1969، ص ص19 - 20؛ محمد رشيد الفيل، الأهمية الإستراتيجية لمنطقة الخليج العربي، الكويت، 1974، ص1؛ د. محمد وصفي أبو مغلي، إيران: دراسة عامة، منشورات مركز دراسات الخليج العربي، جامعة البصرة، 1985، ص ص15 - 18.

3. رزا خان ل گوندئ (الشئت) ژدايک بوويه، ئەف گوندە نیک ژ گوندین باکوورئ ئیرانی یه، ل 16 ئادارا 1878، پەیمەندى ب تپیا (قەوازق) یا فارسى کره، و پاشان چوويه دناف ریزین لەشکەرى دا تا سالا 1920 ئ پلا جەنەرالى وەرگرتى، و ل شواتا 1921 ئ ب کۆدەتایەکا لەشکەرى رابوو، و ل چریا نیکى یا 1923 ئ پوستى سەرۆکى وەزیران وەرگرت، و ل کانونا دوئ 1925 بوويه شاهى ئیرانى وى تا سالا 1941 ئ بەردوام بوو. بۆ پتر وردەکاریان بنیزه: رضا شاه، مذکرت رضا شاه، بغداد، 1950، ص11 و ما بەدەها.

4. بەهرەين نیک ژ مەرگەهين كەندافى عمرەبى بين گرنەگە، و دكەفیتە نافەر استا كەندافى و ژ چەند گزیرتین بجویک پیک دەیت و ژمارا وان (33) گزیرتەنە، هەندەک ژوان خەلک لى دژیت، و هەندەکین دى ب کیر ناکنجیوونى ناهین، و روبرەئى بەهرەينى (265) ميلين چوارگوشەنە، و ژمارا ناکنجين وئ نيزيکى (216000) کەسانە. كەندافى عمرەبى دكەفیتە لاين وئ يى باکوورى، و ژلايى رۆژەهلاتى فە نیمچە گزیرتا قەترە، و

المدني، سيد جلال الدين (الدكتور)، (1993)، تاريخ إيران السياسي المعاصر، ترجمة: سالم مشكور، طهران.

النجار، مصطفى عبدالقادر (الدكتور)، (1977)، دراسات في تاريخ الخليج العربي المعاصر، جامعة البصرة.

النجار و آخرون، مصطفى (الدكتور)، (1984)، تاريخ الخليج العربي الحديث و المعاصر، جامعة البصرة.

الندوي، محمد جاسم، (الدكتور)، (1990)، السیاسة الإيرانية ازاء الخليج العربي حتى الثمانينات، جامعة البصرة.

نوفل، سيد، (1969)، الخليج العربي أو الحدود الشرقية للوطن العربي، بيروت.

الهيتي، صبري فارس، (الدكتور)، (1978)، الخليج العربي دراسة في الجغرافية السياسية، بغداد.

ب. ب زمانی فارسی:-

توکلی، فرناز اخوان، (1386)، گاهشمار روابط ايران و انگليس، مركز اسناد و تاريخ ديپلماسی وزارت امور خارجه، تهران.

زرگر، علی اصغر، (1372)، تاريخ روابط سياسی ايران و انگليس در دوره رضا شاه، ترجمه: کاوه بیات، تهران.

مقدم، عباس پرتوی، (1385)، بحرین چرا و چگونه از ايران جدا شد، تهران. ولداني، اصغر جعفری، (1374)، تحولات مرزها و نقش ژئوپلیتیک خليج فارس، تهران.

وثوقي، محمد باقر، (1397)، تاريخ خليج فارس و ممالك هم جوار 968، چاپ: پينجهم، تهران.

ت. ب زمانى نینگلیزی:-

Hurewitz, J. C., (1972), Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1914 - 1956, New York.

Al-Mazroue, Noura S., (2015), Disputed Islands between UAE and Iran: Abu Musa, Greater Tunb, and Lesser Tunb in the Strait of Hormuz, Gulf Research Center Cambridge, October.

Ramazani, Rouhollah K., (1971), Iran and the Persian Gulf, Virginia.

ث. ب زمانى كوردی:-

نوسمان، سلوا محەمەد، (2024)، ژيانا پەرلەمانى ل ئيرانى 1926 - 1941، دهوك.

1. 5. 2. بیره وەرین کەسایەتە:-

رضا شاه، (1950)، مذکرت رضا شاه، بغداد.

1. 5. 3. فەرەنگ:-

أبو مغلي، د. محمد وصفي (الدكتور)، (1983)، دليل الشخصيات الإيرانية المعاصرة، مركز دراسات الخليج العربي، جامعة البصرة.

شاکر، محمود، (2003)، موسوعة تاريخ الخليج العربي، الجزء الثاني، عمان.

مركز البحوث و الدراسات، (1985)، الجمهورية العراقية، مجلس قيادة الثورة، جهاز المخابرات، الموسوعة الإيرانية المعاصرة، الجزء الأول، الشخصيات، بغداد.

1. 5. 4. نامە و تیزین زانکۆين:-

أ. ب زمانى عمرهیی:-

العاني، سميرة عبدالرزاق عبدالله، (1997)، العلاقات الإيرانية - البريطانية 1939- 1959 أطروحة دكتوراه، كلية الآداب، جامعة بغداد.

ب. ب زمانى فارسی:-

سعيدى، مينا صادقیور، (1392)، مسئله بحرین دوره ثهلوي اول یا تکیه بر اسناد، پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ (گرایش مطالعات خليج فارس)، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، مهرماه.

ت. ب زمانى نینگلیزی:-

Lesser Tunbs A Thesis Submitted For The Award of The Degree of Doctor of Philosophy in Law, School of Law, University of Glasgow, 1998, PP.36 - 44

7. نەف کودەتایە ژلایێ سیاسی قە سەید ضیاء الدین طباطبائی (1888 - 1969) سەرکردایەتی و ئ دکر، و سەر هەنگ رزا خانێ مازندەرانی (1876 - 1944) سەرکردایەتی و ئ یا لەشکرێ دکر، و وەک نیکمەین کودەتایا لەشکرێ ل ئیرانی و رۆژ هەلاتا ناڤین دەیتە هژمارتن. بۆ زیدەتر بنێره: د. کمال مظهر أحمد، دراسات في تاريخ إيران الحديث والمعاصر، بغداد، 1985، ص 127 - 140.

8. نەف پەیمانە بـ(المانعة الأدبية) دەهاتتە ب ناڤکرن، (مانعة) چونکی گریڤانا هەر ریکەمەفتنەکی ژلایێ مەشیمەخێن کەندافی قە دگەل هەر لایەکی دی بێی ناگەهاری و رازیبونا بەریتانی یا قەدەغەمکری بوو، و (أبدية) چونکی نە دگریڤای بوون ب دەمەکی دەستنیشان کری قە. بۆ پتر پیزانیان بنێره:

9. Hurewitz J. C., Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1914 - 1956, New York, 1972, PP. 149 - 150.

ژلایێ باشووری قە کەندافی بەحرەینی یە، و کەناری رۆژ هەلات یی سعودی دکهفیتە رۆژ ناڤایی وئ. بۆ پتر بنێره: محمود بهجت سنان، البحرين درة الخليج العربي، بغداد، 1963، ص 365؛ أمل إبراهيم الزباني، البحرين بين الاستقلال السياسي والانطلاق الدولي، الطبعة الثانية، القاهرة، 1977، ص 9.

5. (طنب الكبرى و طنب الصغرى و أبو موسى) سێ گزیرتێ بچوێکن دکهفنه دەقەرا کەندافی عەرەبی دنایەرا کەناری (المتصالح) و گزیرتا (قەشم) یا ئیرانی دا، و درێژایا گزیرتا طنب الصغرى دکهفنه مەلەکی و پانییا وئ سێ چاریکێن مەلی نە و چ کەس لێ ناڤیت و ناڤا قەخوارنی ژ لێ نینە. و دکهفنه دیراتی هەشت میلان ل رۆژ ناڤایی گزیرتا طنب الكبرى ئەوا دکهفنه دیراتی هەشت میلان ژ باشووری رۆژ ناڤایی گزیرتا قەشم یا ئیرانی ئەوا کو چل و شەش میلان ژ باکووری رۆژ هەلاتی نێزیکترین خال ژ کەناری عەرەبی یا دوبر. بۆ پتر پیزانیان بنێره: د. ولید حمدي الأعظمي، النزاع بين دولة الإمارات العربية و إيران حول جزر "أبو موسى و طنب الكبرى و الصغرى" في الوثائق البريطانية (1764 - 1971)، الطبعة الثانية، لندن، 2003، ص 23 و ما بعدھا؛

6. Yousif Ebraheem Ahmed Al-Naqbi, The Sovereignty Dispute Over The Golf Islands Abu Musa, Greater and

السياسة الإيرانية تجاه الخليج العربي في عهد رضا شاه بهلوي

1941 - 1926

الخلاصة:-

تأتي أهمية البحث في هذا الموضوع الذي يتناول (السياسة الإيرانية تجاه الخليج العربي في عهد رضا شاه بهلوي 1926 - 1941)، من خلال أهمية الخليج العربي الجيوستراتيجية في ميزان الصراع و المنافسة الدولية في الماضي والحاضر، و ذلك لعدة اعتبارات أهمها العامل الجغرافي الذي أعطى لها أهمية سيمما و أنها تقع ضمن منطقة الشرق الأوسط، و كذلك الإمكانات الاقتصادية الهائلة التي تمتلكها، حيث تعد منطقة الخليج العربي من أهم مصادر النفط في العالم. نظرا لكون إيران قوة إقليمية رئيسية في منطقة الشرق الأوسط بصورة عامة و الخليج العربي بصورة خاصة، و بفضل قدراتها الاقتصادية والعسكرية و البشرية الكبيرة، فقد نجحت في أن تمارس أدوار متباعدة في الخليج، لاسيما في الفترة من 1926 و حتى عام 1941، و هي الفترة التي بدأت معها مرحلة جديدة من العلاقات بين الدول و الإمارات و المشيخات العربية المطلة على الخليج و إيران بعد تولي رضا شاه بهلوي دفة الحكم فيها، و التي تميزت بارتباط إيران مع الخليج العربي بروابط تاريخية و علاقات جوار، متدهورة أحيانا و طبيعية أحيانا أخرى. إنطلاقاً من أهمية البحث فإن هدفه يتمحور حول: رسم صورة دقيقة و واقعية للسياسة الإيرانية تجاه الخليج العربي في تلك الفترة التاريخية، و التي حاولت فيها إيران أن تلعب دوراً إقليمياً لتحقيق المكاسب السياسية و الاقتصادية فيها. و كذلك الرغبة في جعل البحث كأحد المصادر المتواضعة التي تتناول هذه الحقبة التاريخية، و معرفة نتائجها على كافة اللصعد السياسية و الاقتصادية، لندرة الأبحاث في هذا المجال في جامعات كردستان.

الكلمات الدالة: إيران، الخليج العربي، رضا شاه بهلوي، البحرين، الجزر العربية الثلاث.

IRANIAN POLICY TOWARD THE ARABIAN GULF DURING THE REIGN OF REZA SHAH PAHLAVI

1926 - 1941

ABSTRACT:

The significance of this research lies in its examination of Iranian policy toward the Arabian Gulf during the reign of Reza Shah Pahlavi (1926 - 1941). The strategic geopolitical importance of the Arabian Gulf, both historically and in contemporary times, is rooted in several factor. Among them is the geographic location within the broader Middle East, alongwith its vast economic potential, particularly as one of the world's most important oil-producing regions. As a major regional power in the Middle East and specifically in the Arabian Gulf Iran has, by virtue of its considerable economic, military, and demographic capabilities, played varying roles in the Gulf region. This was especially evident during the period from 1926 to 1941, which marked the beginning of a new phase in Iran's relations with the Arab states, Emirates, and sheikhdoms bordering the Gulf, following Reza Shah Pahlavi's ascension to power. This era was characterized by a complex interplay of historical ties and geographical proximity, with Iran's relations with the Gulf states alternating between periods of tension and relative normalcy. Given the importance of this subject, the research aims to provide an accurate and realistic portrayal of Iranian policy toward the Arabian Gulf during this historical period. It highlights Iran's efforts to assert a regional role in pursuit of political and economic gains. Additionally, the study seeks to serve as a modest academic contribution to a relatively underexplored area of historical inquiry, particularly within universities in the Kurdistan Region, and to shed light on the political and economic consequences of Iranian policies during this era.

KEYWORDS: Iran, Arabian Gulf, Reza Shah Pahlavi, Bahrain, Three Disputed Islands.